

ALLEDAAGS ACTIVISME

Chris Julien

ALLEDAAGS ACTIVISME

Van onrust naar daadkracht
in het klimaattijdperk

Podium
Amsterdam

De helft van de auteursopbrengsten van dit boek gaan naar Stichting Indigenous Perspectives, die inheemse tradities, gebruiken en perspectieven in Nederland voor het voetlicht brengt.

© 2024 Chris Julien

Eerste druk augustus 2024

Tweede druk oktober 2024

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

*All rights are reserved, including those for text and data mining,
AI training and similar technologies.*

Redactie Feline Streekstra

Ontwerp omslag en binnenwerk Lesley Moore

Foto auteur © Desiré van den Berg

NUR 320

ISBN 9789463812672

www.uitgeverijpodium.nl

Podium maakt deel uit van Park Uitgevers

Voor mijn ouders,
die me hebben laten zien hoe zorg
in vele vormen kan bestaan.

INHOUD

Voorwoord Carice van Houten	9
Inleiding	13
I: De ontmoeting van feiten en emoties	23
1. Welkom in het klimaat tijdperk	27
2. Het nieuwe normaal	42
3. Wat komt er op ons af?	73
II: Van onrust naar actie	87
1. De ijsberg	94
2. Hefbomen voor systeemverandering	104
3. Actie in alle soorten en maten	116
III: Toekomst maken	129
1. Handeling zoekt perspectief	133
2. Met het vuur van de levenden	137
3. Opgaan in het alledaagse	143
Epiloog: in goed gezelschap	145
Dankwoord	147
Over Stichting Indigenous Perspectives	148
Noten	149

VOORWOORD

Het beest in de bek kijken

Carice van Houten

Op 13 februari 2023 werd ik door de kalme, wetenschappelijke, maar angstaanjagende woorden van Chris Julien definitief wakker geschud. Lang had ik eromheen gedraaid, geprobeerd nieuws over global warming en de klimaatcrisis te negeren en als dat niet mogelijk was, dan in ieder geval te bagatelliseren. Met man en macht leidde ik mezelf af door me te verliezen in esthetiek en me te wentelen in mijn privileges. Ik had een serieuze koopverslaving ontwikkeld (tweedehands designerkleding, dat wel) en had grote plannen het Europese antwoord op Gwyneth Paltrow te worden. Met een platform dat als tegenstelling de imperfectie omarmt. Een wereld waarin ik mijn liefde voor esthetiek, muziek, mode, filosofie en kunst kon combineren. The School of Life meets Soho House, maar in plaats van een exclusief deurbeleid, mocht bij mijn club iedereen naar binnen die een goeie of authentieke mop had verteld. Het was een goedbedoelde, maar megalomane fantasie, die al in vergevorderde ontwikkeling was toen ik op die avond de Tolhuistuin in Amsterdam binnenliep. Nog dezelfde avond stierf deze fantasie een vroege dood.

De realiteit was hard, het gevaar reëel, de ongelijkheid misse-lijkmakend. Ik kon niet meer terug.

In de jaren ervoor was ik me ook gepassioneerd gaan verdiepen in familieopstellingen. Een therapievorm die vooral geken-

merkt wordt door intergenerationeel traumawerk. Het gaat over erkennen wat is. Het beest in de bek durven kijken. Te rouwen, soms de hoop op te geven dat iets zal gaan zoals het nu eenmaal niet gaat. Die realisatie, die vaak pijnlijk kan zijn, geeft je gek genoeg uiteindelijk altijd meer lucht en handelingsperspectief. De klimaatcrisis is ook zo'n beest, waar we de confrontatie mee moeten aangaan om vervolgens de normen om te buigen en aan het licht te brengen, net als ons verdriet en onze woede. Ik geloof dat beide een drijfveer voor verandering zijn. Onze taak is elkaar de spiegel voor te houden en op te roepen tot samenkomen. We zijn niet alleen. Er zijn velen die willen veranderen en proberen te navigeren in een maatschappij die zich krampachtig vasthoudt aan oude manieren. Laten we blijven uitdagen wat sociaal aanvaardbaar is en wat de normen van onze tijd zijn en ons focussen op collectief denken, collectieve zorg. De meeste mensen denken dat het alleen voor activisten is, maar 'collectieve zorg is essentieel voor onze menselijkheid. Zonder dat zijn we gewoon de lelijke systemen die we gemaakt hebben,' zegt de Iraans-Britse activiste Raeeke Yassaie zo treffend.

De tijd dringt en ik ben niet alleen op deze wereld. Bovendien heb ik een kind, dat later heel graag papa wil worden. Ik heb me enorm beschaamd en naïef gevoeld dat ik me zo laat heb uitgesproken, maar bewustzijn groeit. Veranderen is mogelijk. Zeker gezien de positie die ik heb, voel ik een diepe verantwoordelijkheid mijn stem te gebruiken en activisme te normaliseren. Activisme is in mijn ogen niets meer dan je actief inzetten voor een wereld die we voor onszelf en onze kinderen voor ogen hebben. Om hoop te creëren, want hoop krijg je niet door af te wachten.

Dit boek gaat over a c t i e

INLEIDING

*‘Geef me een stabiel punt en een hefboom,
en ik zal de wereld verzetten.’*

– ARCHIMEDES

Voel jij je weleens verlamd door de klimaatcrisis? Anders ik wel. We staan voor de grootste ramp in de geschiedenis van onze soort, en het is de vraag wat we nog kunnen redden. Het valt niet mee om zoiets alomvattends tot je door te laten dringen, laat staan er een gepaste reactie op te vinden. Met die knoop in m'n maag liep ik rond toen in de herfst van 2018 bij *The Guardian* nieuwsberichten verschenen over een nieuwe actiegroep.¹ Schijnbaar uit het niets bezette die in Londen maar liefst vijf bruggen. Eén beeld in het bijzonder greep mijn aandacht: over de balustrades van twee brugdelen hingen goudgele banners met daarop in grote witte letters: CLIMATE CHANGE, WE'RE FUCKED.

Het vatte de situatie aardig samen: het besef van de feiten (climate change) en wat die met je doen (we're fucked). Naast deze trefzekere teksten prijkte een afbeelding van een zandloper in een cirkel, met daarachter een groep mensen die je eerder bij een wandelclub zou verwachten dan dat ze bruggen blokkeerden. Er klikte iets in mijn hoofd. Deze mensen voegden de daad bij het woord op een expressieve manier: zitten op een brug om klimaatbeleid te eisen van hun overheid. ‘Tot hier en niet verder.’ Terwijl ik dit beeld op me in liet werken en meer las over de actiegroep groeide het gevoel: dit kan weleens gaan werken.

De kennismaking met de brugzitters was een grote opluchting voor me. Een probleem dat te groot voelde werd opeens behap-

baar. Het was het startschot van een leven waarin activisme een belangrijke rol speelt. Wat gebeurde daar precies? Waarom ondernam ik daarvoor geen actie en sprong ik daarna van de bank? Terugkijkend kan ik stellen: met hun actie prikten de brugzitters door een onderhuids gevoel van machteloosheid heen waar ik, aan de randen van mijn bewustzijn, al lang mee rondliep. Hun acties toonden me een handelingsperspectief en dat deed me tegelijk opveren én de urgentie toelaten. De choreografie op de brug maakte met even minimale als dramatische middelen duidelijk: dit is echt aan de hand en de status quo gaat het niet fixen. Dat hoeven we niet te pikken en we kunnen er wat aan doen.

We betreden een tijdperk van onvoorziene gevolgen. De planneet en het leven erop worden in rap tempo onvoorspelbaarder en extremer. Inmiddels is de 1,5 °C verhoging aangetikt en worden we overrompeld door steeds zwaardere rampen en meer alarmerend nieuws. Wat gisteren nog onwaarschijnlijk leek, is vandaag het nieuwe normaal. Het is nooit te laat, tot het te laat is. In ieder geval voor alle concrete levens, relaties en systemen die instorten. De onomkeerbaarheid van klimaat- en ecologische ontwrichting tekent de maatschappelijke uitdaging waar we voor staan: we moeten het besef van wat er op ons afkomt naar voren halen om het te kunnen voorkomen. We zijn inderdaad genaaid, maar het kan altijd erger, veel erger. Het is aan ons om het tij te keren. Dat is een kwestie van voorzorg: we moeten ons richten op dat waarvoor we nog op tijd zijn.

Enkele maanden na mijn kennismaking was ik zelf een van 'die mensen' op een brug, de Blauwbrug in Amsterdam om precies te zijn. Aangemoedigd door 'Rebel Rebel' van David Bowie en geflankeerd door een gele boot (met op de zijkant: WEES EERLIJK) brachten we het dagelijks verkeer tot stilstand om ruimte te maken voor de urgentie van de planetaire crisis. Even

later belandde ik voor het eerst in mijn leven voor een aantal uur in een politiecel.

Sindsdien heb ik met de meest uiteenlopende mensen gesproken over activisme, erover nagedacht, presentaties gegeven, en samen met anderen acties ondernomen om het tij te keren. In actie komen tegen de status quo betekent afwijken van de norm en dat maakt het elke keer weer spannend. Toch voel ik me in die stap, het onverwachtse tegemoet, altijd zelfverzekerd. Omdat het volle gewicht van de wetenschap achter ons staat en ik samen met anderen gewetensvol handel, maar bovenal vanwege de overtuiging dat wat ik doe een verschil maakt. Dat is in een tijd van onrust en machteloosheid een zeldzaam genoegen.

'Another world is possible!' hoor je vaak scanderen in een blokkade, en dat is in het kort de inzet van activisme. Ik heb keer op keer gezien hoe effectief activisme kan zijn – mits je slim en doelbewust te werk gaat. De inzichten die ik hierover heb opgedaan wil ik in dit boek met je delen. De kern van wat zich op die bruggen afspeelde is ook waar *Alledaags activisme* om draait: de samenkomst van denken, voelen en handelen. Die samenkomst raakt niet alleen aan ons innerlijke leven, maar ook aan onze sociale relaties en interacties met het milieu. Activist, psychiater en filosoof Félix Guattari beschreef die samenkomst als drie met elkaar verweven ecologieën. Hij wees erop hoe wij worden gevormd door de wisselwerking tussen mentale, sociale en levende werelden.² Dit brede kader neem ik als leidraad voor de drie delen van dit boek, waarin ik wil verkennen wat, zoals Carice van Houten het formuleert, 'het beest in de bek kijken' ons brengt. Hoe het een opluchting is en aanzet tot actie, en hoe die actie weer nieuwe perspectieven en vooruitzichten biedt, en daarmee de mogelijkheid om de lawine aan slecht nieuws en barre vooruitzichten om te zetten in iets positiefs.

Op basis van hedendaagse wetenschappelijke inzichten en mijn ervaringen van de afgelopen vijf jaar wil ik je kennis laten maken met het Aardesysteem, ecofilosofie en voorbeelden van alledaags activisme op heel verschillende plekken. Het kan tegenstrijdig lijken om actuele wetenschap in verband te brengen met het alledaagse. Maar juist de wetenschap verdient een plek in ons alledaagse denken, om ons gevoel te geven voor de grote veranderingen die plaatsvinden en aannames te bevragen van wat nu normaal is.

Het alledaagse

De uitdaging waar we voor staan is om de planetaire werkelijkheid van klimaatverandering door te laten dringen tot onze dagelijkse realiteit. Dit boek en in het bijzonder de titel zijn schatplichtig aan het werk van Philomena Essed, die in 1984 met *Alledaags racisme* wetenschappelijke en maatschappelijke barrières doorbrak. Zij stelde voor om racisme te benaderen met ‘de focus op ervaring’, om te begrijpen hoe abstracte begrippen als institutioneel racisme zich manifesteren in het leven van alledag. Wie beter hierover te bevragen dan de mensen die er de gevolgen van ondervinden? Essed legde op systematische wijze alledaags racisme bloot als groepsprobleem in een wereld die dat grotendeels ontkende.³

In het denken van Essed speelt dehumaniseren – het onthouden van empathie en betrokkenheid – een belangrijke rol. Daartegenover stelt ze waardigheid als ‘een gedeelde ervaring die (verbeelde) grenzen overstijgt’. Waardigheid keert terug in persoonlijke houding, relaties en omgang met de omgeving, en staat wat Essed betreft voor ‘verwante principes die het zelf leiden

richting doelen voorbij eigenbelang.' Zo is waardigheid niet alleen 'een basis voor sociale rechtvaardigheid' maar ook voor 'vrijheidspraktijken die de integriteit van de natuur en het leven zelf eren.'⁴ Handelen in solidariteit met het leven vertaalt zich in een vorm van rustige moed – waardigheid – die intrinsiek belovend is, en ook in de persoon van Philomena Essed zo bewonderenswaardig naar voren komt: die van een levendige blik en een rechte rug.

Het 'verhullen en ontkennen' van de waardigheid van anderen is geen recente praktijk. Het is een oude gewoonte die opnieuw de kop opsteekt bij klimaatontkenning. Gloria Wekker heeft laten zien hoe deze vormen van mentale acrobatiek diepe wortels hebben in het 'culturele archief' van het Westen.⁵ Daarmee is zichtbaar geworden wat Kameroense historicus en politiek filosoof Achille Mbembe 'de nachtelijke kant van de democratie' noemt: de schaduwzijde van de vrije wereld waarin slavernij en uitbuiting worden weggestopt.⁶ De lumineuze Martinikaans-Franse denker Malcolm Ferdinand voegt daaraan toe dat het dehumaniseren van mensen en het ontwaarden van niet-menselijk leven twee koloniale breuklijnen zijn die we in samenhang moeten zien.⁷ Slavernij, uitbuiting, ecocide en de atmosfeer bevuild met gevaarlijke broeikasgassen liggen zo in elkaars verlengde als vormen van wat het beste omschreven kan worden als onttrokkenheid, oftewel actief niet-betrokken zijn.

Wat betekenen feiten als we er geen betrokkenheid bij voelen, als ze niet landen in onze alledaagse ervaring? Essed liet in 1984 zien 'dat verkeerde informatie [...] niet als het hoofdprobleem kan worden gezien' van alledaags racisme.⁸ Sterker nog, dat een nadruk op systemische perspectieven het risico loopt vooroordelen en blinde vlekken te reproduceren. Dat feiten zonder alledaagse inbedding weinig indruk maken blijkt ook op indrin-

gende wijze bij klimaatverandering. Al sinds de jaren negentig wordt er aan de bel getrokken, in steeds straffere bewoordingen en met steeds duisterdere prognoses. Als de feiten het werk zouden doen was de klimaatcrisis al bezworen. Hier blijkt een gat te vallen tussen ons denken en voelen, waardoor handelen achterblijft. We staan voor de uitdaging ons te verbinden met de alledaagse gevolgen die schuilen achter de datapunten en scenario's van de klimaatwetenschap. Wat betekent anderhalve graad opwarming voor mijn leven, voor dat van anderen?

Dit boek focust zich op alledaags activisme door de lens van klimaat- en ecologische instorting. Hoe veelomvattend ook, instorting is allerminst een eenduidig mondiaal gegeven. Zoals de eminente geograaf Farhana Sultana het samenvat is klimaatontwrichting 'een samenloop van ongelijke lokale machtsverhoudingen, kwetsbaarheden en risico's', waardoor klimaatverandering verknoopt is met andere vraagstukken die reiken 'van de planeet tot het lichaam, met als gevolg een complexe lappendeken aan uitkomsten in verschillende situaties'.⁹ Zo krijgen, net als bij racisme, systemische kwesties ook bij klimaatverandering gestalte in de eindeloze variatie van het alledaagse. Van de boer in Pakistan tot die in Brabant, klimaatrechtvaardigheid draait om de feitelijke verscheidenheid aan gevolgen van een heter en brozer wordende wereld.

Zoals iedereen weet die ooit een goed voornemen had, zit de uitdaging van systeemverandering in het doorbreken van alledaagse patronen. Onder toenemende druk worstelt (een deel van) de samenleving met het achterlaten van oude gewoontes, vormen van comfort en machtsposities. Ik denk dat iedereen zo wel eens last heeft van klimaatontkenning. De schrik, machteloosheid, frustratie, het is allemaal onderdeel van een transformatie, een brug die we over moeten. En daar zijn geen zeeën van tijd voor,

willen we ‘het snel sluitende venster naar een leefbare toekomst’ nog halen.¹⁰ Daarom is de dringende vraag aan iedereen hoe ons alledaagse handelen van invloed kan zijn op het systeem, ook als onze posities in dat systeem van elkaar verschillen.

Wat kan het alledaagse, waar we elkaar bij de koffieautomaat treffen, toch maar eens naar de sportschool gaan en een krantje openvouwen, betekenen tegenover de werelden van beleid, wetenschap, geopolitiek? Het alledaagse is het decor voor wat Hannah Arendt in *The Human Condition* de ‘vita activa’ noemt. Volgens haar wordt dit actieve leven gedefinieerd door een ‘conditie van pluraliteit’, omdat ‘mensen, niet “de Mens”, de Aarde bevolken, als eigen en unieke wezens onder gelijken.’¹¹ Niet zozeer in de privésfeer (die ons afsluit van het systemische), maar in contact met anderen komt onze eigenheid tot uiting en kan elk van ons initiatief nemen. In de publieke, *gedeelde* wereld staan we dus op tal van kruispunten waar we het verschil kunnen maken. Daar is complexiteit niet louter een obstakel, maar ook aanleiding voor de exponentiële en creatieve processen van het leven. Arendt: ‘Dat mensen het vermogen hebben tot actie betekent dat het onverwachte van hen verwacht kan worden, dat ze in staat zijn zaken te verrichten die oneindig onwaarschijnlijk zijn.’¹² We kunnen dus op tal van plekken het verschil maken om business as usual te doorbreken. De uitdaging is niet waar we het verschil kunnen maken, maar *hoe* we het voor elkaar krijgen. Welke knoppen hebben we in ons dagelijks bestaan om het tij te keren?

Klimaatadaptatie: radicaal is het nieuwe normaal

Of we nu ingrijpen of juist niet, grote verandering is onvermijdelijk. Is het activistisch om dan op de feiten te wijzen en daarnaar

te handelen? Misschien is het juist activistisch om vast te houden aan een oude werkelijkheid die niet meer bestaat. Alledaags activisme stapt over deze discussie heen: we moeten ons hoe dan ook aanpassen aan klimaatverandering en dat maakt elke positie activistisch. Radicaal is het nieuwe normaal, en de omslag van oude naar nieuwe bakens is het spanningsveld waarin activisme opereert. De vraag voor elk van ons is of klimaatadaptatie goed- of kwaadschiks zal gaan. Alledaags activisme biedt daarin een positief vooruitzicht, om systeemverandering op gang te brengen vanuit je dagelijkse werkelijkheid. Dat die voor ieder van ons anders is maakt alledaags activisme tot een creatieve discipline.

Om klimaatadaptatie een positieve plek te geven in ons leven moeten we de schrikbarende kanten van klimaatontwrichting binnen laten komen en onze betrokkenheid actief vormgeven. Dat betekent erkennen dat de huidige koers van de samenleving catastrofaal is, en dat we alles moeten doen dat we kunnen om daarvan af te wijken. Zodra we accepteren dat we deel zijn van dit getroebleerde verhaal – dat we nou eenmaal op een desastreus pad zitten, het ook niet hebben verzonnen, niet gekozen hebben om in deze tijd en op deze plek geboren te worden, dat we de wereld erven zoals die is – dient zich een ander toekomstbeeld aan. Elke iota die we van het huidige pad weten af te wijken maakt de wereld er mooier en leefbaarder op. Het is een tegenstrijdigheid die Lisa Doelland treffend beschrijft in *Apocalypsofie*: pas als je de realiteit van het desastreuze pad waarop we zitten inziet, ontstaat de mogelijkheid daarvan af te wijken.¹³

Het gaat er dus om de toekomst met handelingsperspectief tegemoet te treden, een constructieve relatie te vinden tussen de feiten en de mogelijkheden van onze tijd. Alledaags activisme gaat niet zozeer over je verzetten tegen het systeem, je kan je immers moeilijk tegen jezelf verzetten. Wat wel kan is jezelf ge-